

Nestandardní formy pracovního poměru: současné tendence a vyhlídky do budoucna

Úvod

Hlavním tématem tohoto dokumentu je nárůst nestandardních pracovních poměrů v průběhu posledního desetiletí. Dokument shledává, že kromě práce na částečný úvazek nedošlo za tuto dobu k nárůstu nestandardních pracovních poměrů. Podíl pracovních poměrů na dobu určitou a samostatné výdělečné činnosti však v některých členských státech prudce vzrostl během dlouhého hospodářského rozmachu od poloviny 90. let 20. století do nástupu recese v roce 2007. Potřeba zaměstnání a sociální ochrany se samozřejmě stává zřejmou především v nepříznivých časech.

Budoucí vývoj v oblasti nestandardní práce, ať už jde o jakýkoli druh smlouvy, bude s největší pravděpodobností souviset s digitalizací. Nákladová efektivnost práce zprostředkované digitálními platformami naznačuje, že potenciální výměny s nízkou ekonomickou hodnotou ve vztahu k transakčním nákladům začínají být ekonomicky životaschopné, ačkoli takovými v minulosti nebyly. Jednou ze smysluplnějších charakterizací tohoto jevu je tedy „zakázková ekonomika“ (gig economy), tj. obchodování prostřednictvím jednorázových výměn. Přestože důkazy o rozsahu tohoto druhu práce jsou velmi omezené, tento dokument odhaduje, že lidé, pro které tato práce představuje jejich hlavní činnost na trhu práce, se na celkové zaměstnanosti v Evropě nepodílejí více než 0,5 %. Ačkoli ekonomická logika těchto platform působí přesvědčivě a akciový trh nepochybně předpokládá jejich silný budoucí růst, bylo by předčasné předpovídat výrazný růst zaměstnanosti v důsledku digitálních platform v jejich současné podobě. Mezi případné překážky budoucího růstu patří přijetí takových obchodních modelů za své v rámci firem a nahrazení pracovní síly novou technologií u rutinnějších úkolů, které v současné době vykonávají lidé pracující v rámci platform.

Zásadním problémem práce prostřednictvím digitálních platform je sociální ochrana. Krátké trvání a příležitostná povaha „zakázek“ zajišťovaných prostřednictvím platform nastoluje v podstatě stejné problémy, a to ohledně příjmu a jiných prahových hodnot, jako jsou ty, které se týkají

příležitostné práce na dobu určitou. Nejvýznamnější otázkou v souvislosti s pracovním právem a sociální ochranou je však to, zda je pracovník samostatně výdělečně činný nebo zaměstnaný. Zaměstnanecký status práce prostřednictvím platform není jasně definován, liší se podle konkrétních okolností mnoha různých podob práce prostřednictvím platform. Zvláště důležité je, kde na škále od pouhého srovnávání po řízení se konkrétní platforma nachází. Přestože evropská platforma sociálního pojištění nepovažuje za nutnou komplexní reformu sociální ochrany, přinejmenším co se týče digitálních platform vykonávajících virtuální práci, některé členské státy přijaly zvláštní právní předpisy.

Klíčová zjištění

- V minulosti došlo k významnému nárůstu míry zaměstnanosti na dobu určitou, konkrétně od konce 80. let 20. století. Stalo se to například ve Francii a Španělsku v letech 1985 až 1995, ve Švédsku začátkem 90. let 20. století a v Německu začátkem 21. století. V nedávné době došlo k obzvláště výraznému nárůstu v Polsku, a to z pouhých 4,6 % v roce 1999 na 28,2 % v roce 2007.
- Míra pracovních poměrů na dobu určitou však celkově v rámci Evropské unie v posledním desetiletí nevykazovala vzestupný trend; ve skutečnosti došlo k jejímu mírnému poklesu ze 14,5 % v roce 2006 na 14,2 % v roce 2016.
- Pravděpodobnost práce na dobu určitou je vysoká u mladých lidí, pracovníků narozených v cizině, osob s nízkým stupněm dosaženého vzdělání a u pomocných a nekvalifikovaných pracovníků. Podíl žen a mužů se nyní liší o méně než jeden procentní bod.
- Agenturní zaměstnávání zůstalo navzdory růstu, jež vykazovalo během patnácti let až do recese, výrazně pod mírou pracovních poměrů na dobu určitou. V posledních letech došlo k jeho poklesu a v roce 2015 se agenturní zaměstnanci podíleli na celkové zaměstnanosti v Evropě 1,9 %.

- Práce na částečný úvazek, jejíž podíl rostl po celá desetiletí, vykazovala růst i po nástupu recese. Nyní se týká téměř 20 % všech pracovních míst v EU (24 % v zemích EU15) oproti 16 % v roce 1996. Jde o všeobecně rozšířený jev, ke kterému dochází u všech věkových kategorií, u obou pohlaví a u různých statusů na trhu práce, zaměstnání i odvětví.
- Došlo k výraznému nárůstu velmi krátké týdenní pracovní doby (10 či méně hodin týdně), například v Rakousku, Německu a Dánsku. Celkově v EU vzrostl podíl mužů pracujících na částečný úvazek, a to z 1,5 % na 2,8 % ze všech pracujících mužů, zatímco podíl žen se zvýšil z 6,1 % na 6,6 %. K nárůstu došlo především mezi mladými lidmi. Téměř polovina pracujících na částečný úvazek, kteří mají krátký pracovní týden, nepovažuje status zaměstnance za svůj hlavní pracovní status.
- Podíl dobrovolné práce na částečný úvazek se zvýšil z 22,4 % v roce 2007 na 29,1 % v roce 2015. Tato změna souvisí se změnou v mírách nezaměstnanosti v členských státech. K velkým nárůstům došlo na Kypru, v Řecku a ve Španělsku, zatímco k nejprudšímu poklesu nezaměstnanosti i dobrovolné práce na částečný úvazek došlo v Německu.
- Přestože se relativně zvyšuje počet mužů zaměstnaných na dobrovolný částečný úvazek, ženy jsou takto zaměstnány dvakrát častěji. Dobrovolná práce na částečný úvazek je častější v hůře placených povoláních ve službách a u pracovníků ve službách a prodeji.
- Osoby samostatně výdělečně činné (samozaměstnavatelé bez zaměstnanců) tvoří až 10 % všech pracujících osob, zatímco zaměstnavatelé (samozaměstnavatelé se zaměstnanci) činí 4,5 %. Ze samozaměstnavatelů lze 18 % označit za závislé na základě jejich subjektivně pocíťované i objektivní ekonomické situace.
- Počet samozaměstnavatelů, který až do recese v mnoha členských státech stoupal, klesl na úrovni EU za poslední desetiletí téměř o půl milionu. Ve Spojeném království však od přelomu tisíciletí prudce stoupl, k nárůstu došlo především mezi osobami samostatně výdělečně činnými. K výraznému nárůstu počtu samozaměstnavatelů došlo také v České republice, Francii, Nizozemsku a na Slovensku. Mezi členské státy s klesající mírou samostatné výdělečné činnosti patří Německo, Polsko a Švédsko.
- Jak je patrné z důkazů z Nizozemska a Německa, hlavními důvody pro samostatnou výdělečnou činnost bez zaměstnanců jsou pozitivní faktory spojené například s nezávislostí a příležitostmi. Existují však i negativnější pohnutky spojené s nedostatkem jiných možností, a to spíše v Německu než v Nizozemsku. Malé procento dotázaných dokonce uvedlo, že tak učinili, protože jejich „zaměstnavatel“ chtěl, aby byli samostatně výdělečně činní.
- Přesto značný podíl (12,6 %) samostatně výdělečně činných osob v Nizozemsku a Německu, zemích s relativně dobře vyvinutým systémem sociální ochrany, lze označit za „samostatně výdělečně činné osoby v nejisté situaci“, a to na základě různých opatření finanční odolnosti a sociální ochrany. Vysoký podíl samostatně výdělečně činných osob je nicméně přesvědčen, že jejich povinností je zajistit si vlastní sociální ochranu.
- Důkazy z evropských průzkumů ukazují, že v nedávné době došlo k růstu v oblasti samostatné výdělečné činnosti většinou u dobře placených povolání. Tato skutečnost byla zjištěna i ve studiích založených na vnitrostátních údajích ze Spojeného království.
- Jediný odhad rozšíření práce prostřednictvím digitálních platform určující postavení na trhu práce v jediném časovém okamžiku, který vychází z náhodného vzorku populace, pochází ze Spojených států, kde v roce 2015 tato práce představovala 0,5 % celkové zaměstnanosti. Ačkoli autoři tvrdí, že proti tomuto údaji „lze vznést řadu námitek“, poukazují na to, že jiné odhady dospěly za použití jiných metod k podobné hodnotě.
- V rámci Evropy pochází nejspolehlivější odhad ze Spojeného království z roku 2016, kdy se ukázalo, že 4 % zaměstnaných vykonávalo takovou práci někdy během minulého roku, a 25 % dotázaných uvedlo, že se jedná o jejich hlavní zaměstnání. To není v rozporu s údajem 0,5 % (v jediném časovém okamžiku) z americké studie. Další nedávné studie dospěly k podobné hodnotě nejen ve Spojeném království, ale také v Nizozemsku, Německu a Švédsku.
- Prostřednictvím digitálních platform pracuje nepatrně více mužů než žen a více mladých než starších lidí, zvláště mezi těmi, kteří se této práci věnují intenzivně. Tito lidé mají podobnou úroveň vzdělání jako jiní pracující.

Další informace

Zprávu „*Non-standard forms of employment: Recent trends and future prospects*“ (Nestandardní formy pracovního poměru: současné tendence a vyhlídky do budoucna) naleznete adrese <https://www.eurofound.europa.eu/publications/customised-report/2017/non-standard-forms-of-employment-recent-trends-and-future-prospects>.

V případě zájmu o další informace se obraťte na Donalda Storrieho, hlavního výzkumného pracovníka a koordinátora, dst@eurofound.europa.eu.